



EYÜPTE BAZI TARİHİ YAPILARDA GÖRÜLEN YERANMALAR ÜZERİNE GÖZLEMLER



Prof. Dr. Suphi SAATÇI / Yard. Doç. Dr. Sedat KURUGÖL



1946'da Kerkük'te doğdu. Liseyi Kerkük'te tamamladı. İ.D.G.S. Akademisi'ni, bugünkü adıyla Mimar Sinan Üniversitesi'ni 1974'te bitirdi. İ.T.Ü.'de doktorasını yaptı. M.S. Üniversitesi'nde doçent oldu. Halen Mimar Sinan Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Restorasyon Programı Başkanı olarak görev yapmaktadır. Yayınlanmış kitapları, ulusal ve uluslararası toplantılarda sunulmuş birçok bildirisi bulunmaktadır.



1958'da doğdu. İ.D.G.S. Akademisi Fotoğraf bölümünü 1984'te bitirdi. Aynı üniversitenin İç Mimarlık bölümünü 1990 yılında bitirdi. Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Yapı Fiziği ve Malzeme Laboratuvarlarında görev yaptı. 1993 yılında MSGSÜ Meslek Yüksek Okulu, Mimari Restorasyon Programı'nın öğretim kadrosunda görev aldı. Doktora çalışmasını tamamladı. Halen aynı kurumda görevini sürdürmektedir.

Zengin tarihî dokusu ve özellikle merkezindeki dinî çekirdeğin çevresinde yer alan yapıları ile Eyüp, İstanbul'daki önemli semtlerin başlıcalarından sayılır. Sürekli ilgi odağı olan ve her zaman büyük ziyaretçi çeken bu dinî merkez, günün her saatinde canlılığını korumaktadır. Eyüp ilçesinde ziyaretçi akınına en çok maruz kalan bu tarihi çekirdeğin, semtin yoğun bir trafik akışına da yol açtığı, bu yüzden buradaki yapıların sürekli hizmete açık tutulmalarına gerek duyulduğu gözlemlenmektedir.

Tarihî çekirdeğin içindeki yapılar arasında en çok ziyaret edilen Ebu Eyüp el-Ensârî'ye ait olduğuna inanılan türbe ile bitişiğindeki camidir. İkinci derecede ziyaretçi çeken yapılar, Siyavuş Paşa, Mirimiran Mehmed Ağa, Pertev Paşa, Sokollu Mehmet Paşa ve Adile Sultan türbeleri, bunun yanı başında bulunan Sokollu Medresesi, Zal Mahmut Paşa ve Mihrîşah Valide Sultan külliyeleridir.

Eyüp semtinin en önemli yapıları olan bu eserler, zaman içinde çeşitli nedenlere bağlı olarak bir takım bozulmalar geçirmişler, yıpranma ve aşınmalara maruz kalmışlardır.

Şimdi yapılar bazında saptanan bazı gözlemleri ele alalım.

Zal Mahmut Paşa Külliyesi

Vezir Damat Zal Mahmut Paşa tarafından yaptırılmıştır. Eyüp'te Sinan eserleri arasında en önemli yapılar topluluğu sayılır. Görsel açıdan külliye, Eyüp'ün tarihsel dokusuna etkili bir kimlik kazandırmıştır. Külliye'nin ana elemanını cami oluşturur. Kübik formundaki dikdörtgen kiteli cami, dört sıra pencereleri ile külliye'nin tüm elemanlarına egemen bir plastiğe sahiptir. 1894 depremde yıkılan minaresi yenilenen cami, 1955-1963 yılları arasında köklü bir onarım geçirmiştir.

Taşıdığı büyük öneme karşılık külliye'nin kullanımında özen gösterilmediği anlaşılmaktadır. Külliye'nin batısında bulunan dar ve kaldırımsız yolun, özellikle yoğun biçimde motorlu araçların geçişine maruz kalmaktadır. Dolayısıyla, egzoz gazlarının etkisiyle külliye'nin batı duvarlarının sürekli olarak kir tabakası ile kaplandığı görülmektedir. Genişliği yetersiz olan yolun araç trafiğinden arındırılması, külliye'nin zemin titreşimlerinden de kurtulmasına yol açacağı şüphesizdir. Külliye'ye ait fevkanî medresenin arkası ise bakımsız ve kendi kaderine terk edilmiş bir durumdadır.

Son cemaat yeri ile üst medresenin taş şebekelerinin yer yer kırıldığı ve taş korkuluklarda suyun paralel çatlamların meydana geldiği görülmüştür. Bu bakımdan daha büyük tahribatların meydana gelmesini önlemek için, bunların elden geçirilmesi yararlı olacaktır. (Resim-1)

Ayrıca Medrese ve külliye'ye ait diğer bölümlerin de kullanımı hususunda gerekli özenin gösterilmesi ve işlevsel açıdan da fazla zorlanmalarını gerekmektedir.

Siyavuş Paşa Türbesi

Siyavuş Paşa'nın hayatta iken çocuklarına ve kendisine Sinan'a bir türbe yaptırdığı biliniyor. Eyüp'te bulunan türbeye Siyavuş Paşa 1602 yılında gömülmüştür. Bu husus sokağa bakan kitabe'de de işlenmiştir. Dışarıdan onaltıgen olan türbe, içeriden sekizgen plana sahiptir. Dönemin çinileri olan içerideki panolar, türbeye büyük bir değer katmıştır. Bakımlı ve ziyarete açık olan türbenin, günümüzde de ilgi ile gezildiği gözlemlenmektedir. Büyük ve gösterişli olan türbenin kapı kemerlerinde, pencere sövelerinde almaşık anlayışta değişik renkli mermerler kullanılmıştır. Özellikle beyaz ve pembe somaki (puding taş cinsi) taşların kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu malzemelerin dış etkilere karşı dayanıklılık süreleri farklı olduğu için, pembe mermerlerin kullanıldığı dış pencere sövelerinin bazılarında ayrışmalar meydana gelmiştir. (Resim-2)

Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi

Siyavuş Paşa Türbesi'nin karşısında yer alan bu küçük külliye medrese, türbe ve çeşmeden oluşmaktadır. Kitabesine göre 1568 (H. 976) yılında inşa edilmiştir. Medrese ile planlanmış olan türbe, uzunlama ekseninde yer almış, dershaneye bir revakla bağlanmıştır. Dıştan sekizgen, içten onaltıgen planlı olan yapı, Siyavuş Paşa Türbesi ile birlikte Eyüp'teki türbeler içinde en ilgi çekmiş olanıdır.

Türbenin cadde tarafındaki yüzünde küçük bir çeşme yer almaktadır. Yol kodunun sürekli yükseltilmesi sonucu çeşme yalağı ve ayna taşının bir kısmı gömülmüştür. Çeşmenin sol üst tarafında tâlik yazı ile yazılmış 3 beyitten oluşan 1569 (H. 977) tarihli kitabe yer almaktadır. Türbe ile medreseyi birbirine bağlayan revaklı sundurmanın kemerlerinde ve



Resim-1; Zal Mahmut Paşa son cemaat yerinde mermer şebeke korkuluğunun suyunu paralel olarak iç yapısındaki kusurun ortaya çıkması sonucu meydana gelmiş çatlama,



Resim-2; Siyavuş Paşa Türbesi. Pudingten yapılmış sövelerde oluşan ayrışmalar

Resim-3; Sokollu Mehmet Paşa Türbesi. Gerçi demirinde oluşan korozyon taş puding ve küfeki taşlarında da tahribata neden olmuştur.





Resim-4; Mihrişah Sultan Sebili ve Çeşmesi genel görünümü.

Resim- 5; Adile Sultan cephesi. Burada bazı taşlarda kimyasal ayrışmalar, dökülmeler, taş kopmaları görülmektedir. Ayrıca yer yer çeşitli bitkilerin de boy gösterdiği dikkati çekmektedir.

Resim-6; Siyavuş Paşa Türbesi'ndeki harpuştalarda erimeler sonucu görülen çukurlaşmalar. Resim-9 Sokullu Mehmet Paşa Türbesi cephesindeki küfelerde görülen ayrışmalar.



Resim-7; Ferhat Paşa Türbesi'nde taş malzemedeki kimyasal ayrışmalar daha ileri boyutlara varmıştır. Cephenin çeşitli atmosfer olaylarına maruz kalması sonucunda yüzey çok zayıflayarak ufalanmalar ve dökülmeler ortaya çıkmıştır. Mermerin küfeğe göre bu etkilere karşı daha dayanıklı olduğu da burada görülmektedir.

Resim-8; Adile Sultan'da ayrılmaya uğramış tortul taşların yakın görünüşü.

Resim-9; Mihrişah Sultan Külliyesinden bir görünüş. Buradaki kum taşlarında kimyasal ayrışmalar sonucu meydana gelen tahribatın boyutlarının ne kadar büyük olduğu görülmektedir. Aynı cins taş olmasına rağmen bazılarındaki bozulmalar daha da ilerlemiş durumdadır



sütun başlıklarında alması malzeme kullanılmıştır. Buradaki taşlarda doğal çimentoların ayrışması sonucu dökülmeler olduğu görülmektedir. Ayrıca sütun başlıklarına bağlanan metal malzemelerde oluşan korozyona bağlı olarak meydana gelen genişlemeler sonucunda ayrışmalar ve patlamalar meydana gelmiştir. (Resim-3)

Mihrişah Sultan Külliyesi

Bostan İskelesi yakınında yer alan külliye türbe, imaret (aşhane), sebil, çeşme ve mektepten oluşmaktadır. Külliye, 18. yüzyılın sonlarında III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. Külliye yapıları topluluğu Osmanlı Barok, Barok-Rokoko mimarisinin en saf örneklerindedir. Merasim yolu üzerinde yer alan külliye türbesi ile sebil ve çeşmesi, yola güçlü bir plastik görünüş kazandırmıştır. Mektep hariç, külliye nispeten iyi durumdadır. (Resim-4)

Yapılar topluluğunun içinde yer almayan mektep, türbenin karşısında, günümüzde mezarlık hâline dönüşen arsa üzerindedir. Kötü kullanımdan dolayı yangın geçiren mektep harap durumdadır.

Adile Sultan Türbesi

Bostan Caddesi üzerindeki yapılar topluluğunun bir parçasıdır. Yapılış tarihi kesin olarak belli değildir. Dikdörtgen planlı türbe, daha çok bir sivil mimarî örneğini andırmaktadır. Yuvarlak alınlıklı kapı ve pencerelerinde kullanılan demir parmaklıkları ilgi çekicidir. Yapılarda gerek yüzeysel erimeler ve gerek mekanik gerilmeler sonucunda çeşitli bozulmalar ortaya çıkmış durumdadır. Ayrıca ilgisizlikten dolayı cephelerde yer yer birtakım bitkilerin boy gösterdiği görülmektedir. (Resim-5)



Taş Malzemede Tahribat Nedenleri ve Gözlemler

Gözlemlenen tarihi yapılarda genellikle küfeki ve bazı alması kemerde ve sütunlarda konglomera gibi tortul taşlar ve çeşitli mermerler kullanılmıştır. "Maktralı kalker" veya "Bakırköy taşı" olarak da adlandırılan Küfeki taşı, deniz kabuklarının, çoğunlukla da istiridye kabuklarının, tortullaşmasıyla ve bir çimento malzemesiyle birbirine bağlanmasıyla oluşmuş bir kalker türüdür. Konglomera, iri çakıl ve blokların doğal çimento bağlayıcısı ile birleşmesinden meydana gelmiş agregalı kayalara denilmektedir. Buradaki agregatanelerinin şekillerine göre "Puding" ve "Breş" olarak adlandırılırlar. Puding ve Breşler çeşitli şekil ve renkteki çakılların renkli de olabilen doğal çimento malzemesi ile bağlanmasından meydana gelmişlerdir.

Bilindiği gibi doğal taşların bozulma nedenleri, A- Taşın yapısından ileri gelen ve B-Dış etkenlerden kaynaklanan tahrip nedenleri olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Taşın kendi iç yapısından ileri gelen bozulmalarda, taşın mineral yapısı, tane ve kristal büyüklüğü, kimyasal yapısı, bağlayıcı maddenin özellikleri, doluluk ve boşluk oranları ve geçirimsizlik gibi faktörler etkili olmaktadır. Dış etkenlerden ileri gelen bozulmalar ise, mekanik etkenlere, ısı genişlemelerine, güneş etkilerine, su, nem, yoğunlaşma, hava kirliliği ve yağmur gibi çeşitli atmosfer hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bütün bu etkenler doğrultusunda taş malzeme, Fiziksel, Kimyasal ve Biyolojik olarak üç şekilde ayrışmaya uğrayabilmektedir.

Yapılan gözlemler sonucunda yukarıda adı geçen yapılarda görülen hasar biçimleri aşağıdaki şekillerde özetlenebilir:

- Taş malzeme düzenli olarak yağmur tarafından yıkandığı veya yağmur suyundaki asitlerden etkilendiği için, yüzeylerde pürüzlenmeler ve kabarmalar oluşmuştur. (Resim-6, 7, 8)

- Taşların iç yapısında bulunan kil yatakları ve yumuşak kumlar gibi zayıf alanların, dış etkilerle saf veya asitli yağmur suyuna maruz kalması sonucunda yüzeyler çukurlaşmış, ayrıca kendi bağlayıcıları asitli yağmur suyunun etkisiyle yumuşamış veya yarılıp ayrılmıştır. (Resim-9)

• Bazı taşların, sülfatlaşma etkisiyle kabuk oluşumu sonucunda parçalara ayrılmakta oldukları izlenmektedir.

• Havadaki zararlı partiküller yüzeyleri kirletmekte ve siyah bir tabaka oluşumuna neden olmaktadır.

• Demir elemanların korozyona uğraması sonucunda hacim artışına bağlı olarak meydana gelen gerilmeler nedeniyle tesbit edildikleri taşa patlamalara ve dökülmelere yol açmakta, ayrıca yüzeysel olarak da kirlenmelere neden olmaktadır. (Resim-10, 11, 12, 13)

• Yapıların çeşitli nedenlerle kendi statik ve mekanik davranışları etkisi ile oluşan gerilmeler sonucunda bazı elemanlarda çatlaklar ve parça kopmaları izlenmektedir. (Resim-14, 15, 16)

• Aynı orijine sahip olmasına rağmen farklı iç yapılar gösteren bazı küfekilerde bağlayıcı maddenin taş yüzeyinden ayrışıp çözünmesiyle ufalanmalar ve dökülmeler görülmektedir. (Resim-17)

• Bazı yapıların dış yüzeylerinde oluşmuş çeşitli bitkiler taş malzeme üzerinde biyolojik tahribat faktörü olarak kendini göstermekte ve köklerinin taşın aralıklarına girmesiyle sistemin ayrışmasına yol açmakta ve görsel açıdan da metruk bir izlenim vermektedir. (Resim-18, 19)

• Yakın zamanlarda yapılmış yenilenme çalışmalarında kullanılan küfeki benzeri suni taşların çok kısa bir süre içerisinde parça kopmaları şeklinde hızlı bir tahribata uğradıkları görülmektedir. (Resim-20)

Yukarıda sıralanmış olan bozulma ve yıpranmalara neden olan etkenler beş ana başlık altında toplanabilir:

- Çevre kirliliğinin ve çeşitli atmosfer hareketlerinin meydana getirdiği zararlar.
- Zamana bağlı olarak bizzat yapıların kendi malzemelerinden ileri gelen tahribatlar.
- Kimi yapıların restorasyonu aşamasında yanlış malzeme kullanımı veya yanlış uy-



gulama sonucu meydana gelen bozulmalar.

• Yoğun yaya ve araba trafiğinin yaptığı tahribatlar.

• Yapıların yanlış kullanım ve uygun olmayan işlevlerin verilmesi sonucu ortaya çıkan bozulmalar.

Sonuç

Eyüp'te inşa edilen ve günümüze kadar ulaşan değişik işlevlere sahip eserlerin üzerinde yapılan incelemelerde, yukarıda özetlenmiş nedenlerden dolayı meydana gelen bozulmalar görülmektedir. Özellikle Zal Mahmud Paşa, Sokollu Mehmet Paşa ve Mihrişah Külliyesi gibi, önemli anıtların titizlikle korunmaları, bir kültür sorunu olarak ele alınmalıdır. Bir çoğu iyi niyet ürünü olan bazı müdahalelerin, uzmanlara danışılmadan, eserlerin değerleri takdir edilmeden ve en kötüsü ruhsat alınmadan yapılan bu tarz onarımların, ileride telafisi mümkün olmayan zararlar doğuracağı açıktır.

Bütün bunların dışında, iyi durumda günümüze ulaşan eserlerin bir kısmında da bozulmalar başlamış, hatta bunların büyük bir kısmı, özensiz kullanımlar yüzünden bozulmaya başlamıştır. Tarihi eserlerin taşıyamayaacağı işlevlerin yüklenmesinden doğan kimi zorlamalar da, anıtlarımızın daha çabuk yıpranmasına yol açmaktadır. Bu hususta da doğru ve mantıklı yaklaşımların olmasına dikkat edilmelidir. Kültür tarihimizin önemli birer belgesi olan bu mimari değerlerin, koruma ve onarım adına, daha fazla tahrip edilmelerini önlemek için, resmi-sivil, merkezi-yerel bütün kuruluşların yanı sıra, birey olarak tüm toplum katlarının duyarlı olması, asgari vatandaşlık görevlerimizin bir gereği kabul edilmelidir.

Resim-10; Mirmiran Mehmet Ağa Türbesi Pencere alt sövesinde muhtemelen korozyon sonucu oluşan gerilmeye bağlı olarak meydana gelen çatlak.

Resim-11; Zal Mahmud Paşa Türbesindeki pencere sövelerinin alt kısımlarındaki parmaklık yuvalarının boşluklarına giren su nedeniyle demir paslanmış ve sövenin demiri dışında kalan parçasının koparmıştır. Ayrıca söve delinerek buradan elektrik kablosu geçirilmiştir.

Resim-12; Mihrişah Sultan Sebili'den bir detay. Demirde meydana gelen korozyon sonucu oluşan gerilmeye mermer patlamış ve parça kopmasına neden olmuştur.

Resim-13; Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi. Türbe ile Medreseyi birbirine bağlayan revaktaki kemer gergi demirinin bağlandığı puding taşa korozyon sonucu oluşan patlamalar.

Resim-14; Mihrişah Sultan'dan başka bir detay. Mekanik olaylara bağlı olarak meydana gelen gerilmeler sonucu oluşan çatlaklar ve kopan parça.

Resim-15; Mihrişah Sultan Külliyesinden başka bir detay.

Resim-16; Mihrişah Sultan Külliyesinden bir başka görünüş. Buradaki çatlama tüm sistemde kendini göstermektedir.

Resim-17; Ferhat Paşa Türbesi'nin arka cephesi Aynı şekilde buradaki ayrışmalar da ileri boyutlara ulaşmıştır.

Resim-18; Biyolojik tahribata neden olabilecek bir örnek. Sokullu Mehmet Paşa Medresesinin duvarlarında kök salan bitkiler.

Resim-19; Dükkanların arka cephesi. Burada ilgisizlik ve bakımsızlık sonucu çeşitli bitkiler cepheyi kaplamış durumda. Ayrıca kötü kullanım açısından da bir örnek. Cephede çimento sıva uygulamaları, düzensizce yapılmış elektrik telleri.

Resim-20; Bir suni taş uygulaması. Su emme sonucunda içerideki donatının paslanması sonucu meydana gelen dökülmeler

